

EL SANATININ SÜRDÜRÜLEBİLMEİNDE TASARIMCININ SORUMLULUĞU* THE RESPONSIBILITY OF DESIGNERS FOR THE SUSTAINABILITY OF HANDICRAFTS DESIGN

Banu Hatice GÜRCÜM**
NURSEL BAYKASOĞLU***
Assel YERDENOVA****

Öz

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması her geçen gün yaşadığımız çevre açısından şartların değişmesine neden olduğundan, çevresel sorunları dikkate alan yaklaşımlara uygun yeni teknolojiler geliştirilmekte ve bu durum her sektörde kendini göstermektedir. Dünyanın en eski imalat sektörlerinden biri olan el sanatları imalatının da bu değişim ve gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Günümüzde tasarım, pazarın taleplerini tam olarak karşılamak amacıyla stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Sürdürülebilir tasarım ise, ekonomik, sosyal ve ekolojik sürekliliğe uymak için fiziksel nesnelerin, yapılı çevrenin ve hizmetlerin tasarlanması kavramıdır. Sürdürülebilir tasarımın amacı, becerikli ve hassas tasarım aracılığıyla negatif çevresel etkiyi azaltmaktır. Bu çalışma sürdürülebilir tasarımın sınırlarını, el sanatları alanına taşımakta ve el sanatları alanında etkinlik gösteren tasarımcının kültürel sürdürülebilirlik anlayışıyla sorumluluğu konusuna dikkati çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Kültür, Tasarımcının Sorumluluğu, Tekstil.

Abstract

Since the rapid increase in the world population forces contemporary conditions to change, innovative technologies regarding environmental impact are developed and applied in every sector including handicrafts. Handicrafts sector being the oldest manufacturing sector in the world, is inevitably augmented by the technology and will continue to be augmented in the future. This challenge makes handicrafters to think of employing design as an asset to maintain the demands of the market as a whole. Design is known as a powerful means to influence users by creating a positive interaction, feeling or experience. For this reason, sustainable design is often expressed as the planning of physical objects, environments and service to comply with economic, social continuation to provide this influence. The goal of sustainable design is to reduce the negative environmental impact. Thus, this paper aims to draw attention to the limits of sustainable design in handicrafts field and to the responsibility of the designer working in handicrafts sector for the cultural sustainability.

Keywords: Sustainability, Culture, Designer's Responsibility, Textile.

1-GİRİŞ

Töre, adet, görenek, gelenek ve değerler sisteminin yanı sıra, bir milletin ortaya koyduğu birliğin göstergesi, sanat alanındaki ortak estetik algılarıdır. Anadolu'da bu estetik algı el sanatları geleneğinde kendini göstermektedir. Pek çok yörede el sanatına özgü motiflerin biçimleri, isimleri, renk ve yerleşim düzenleri benzer, genel estetik ölçütler ortaktır. Küçükerman (1996: 63) geleneksel motiflerin ve biçimlerin, yaşatmak, geliştirmek ve tanıtmak amaçlı süsleme sanatlarında ele alındığını ve kaynak teşkil ettiğini ifade ederek, geleneksel biçimlerden yola çıkılarak hazırlanan tasarımlarda ürün değerinin, başkalarının beğenisinde olmadığı ürünün özünde olduğunu ifade etmektedir.

Altıntaş (2016:162) geleneksel Türk el sanatlarını "bir veya birden fazla sanatkarın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanında yararlıyı da sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyelerde bütün gün veya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen, geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini, sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el aleti veya mekanik araçların yardımı ile yapılan ürünler olarak" tanımlamaktadır. Geleneksel olarak her devirde ve her bölgede el sanatlarının yoğun bir biçimde yapıldığı görülür. El sanatları geleneğinden bir toplumun yaşayış biçimini, ekonomik yapısını, alışkanlıklarını ve

* Bu çalışma 29- 31 Mart 2018 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 6. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş, Kongre Özet Bildiriler kitabında özeti yayınlanmıştır.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Tekstil Tasarımı Bölümü, Tekstil Tasarımı ABD, banugurcum@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Bölümü, El Sanatları ASD, nbaykas@gazi.edu.tr

**** Arş. Gör., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, asselyerden1@gmail.com

inançlarını tanımlamak mümkündür. Aynı zamanda bir toplumun kabul ve beğeni alışkanlıklarını oluşturan estetik yargularını da geleneksel el sanatlarının form, bezeme, renk ve motiflerinden ortaya koyabiliriz. Kültürel mirasımız, geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran, bir toprak parçasına, bir kültüre, bir ulusa ait olma duygusunu pekiştiren ve orada yaşayan insanları bir arada tutarak ortak bağları güçlendiren bir olgudur (Kiper, 2004: 14). Kültür mirasının korunması gereken olumlu değerleri içermesi gerekmektedir. Bu unsurlar bir toplumun geçmişini gösteren hikayesini anlatan değerler sistemidir. Hünerel ve Er (2012b: 180) geçmişle geleceğe taşıyan el sanatların, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayat tarzını yansıtan en kalıcı ve anlamlı belgeler arasında yer aldığını, bununla birlikte gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük önem taşıması açısından bakıldığında el sanatlarımızın nesiller arasında bir köprü vazifesi görmekle birlikte geçmişten geleceğe uzanan bir kültür hazinesi konumunda olduğunu ifade etmektedirler. Say (2002: 196) küreselleşen dünyada geleneksel sanatın ve kültürel değerlerinin gittikçe yitirildiğini, gelişmiş ülkelerin kültürel ve sanatsal değerlerinin ön plana çıkarılarak mozaik niteliği taşıyan dünya toplumlarının özlerinden kopartıldığını ve tek sesliliğe neden olacak bir ortam hazırlandığını belirtmektedir. Günümüzde gelinen noktada yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik farklılaşma sonucunda ihtiyaçlar ve kullanım alışkanlıkları değişmekte, geleneksel el sanatlarımız ise bu değişime ayak uyduramayarak yok olmaktadır. İşte bu nedenle geleneksel el sanatları kültürümüzün sürdürülebilmesi genelde topluma özeldir kişilere bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bu araştırma sürdürülebilirlik kavramını kişisel seviyede el sanatları ve tekstil tasarımcıları açısından irdelemeyi ve bu konuda bir farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle dünya genelinde el sanatlarının sürdürülmesi kaygısı ile tasarımcıların başlattıkları projelere örnekler verilmiştir.

2-ELSANATLARIMIZIN KARŞI KARŞIYA KALDIKLARI TEHDİTLER

Er ve Hünerel (2012: 170) el sanatlarını var olduğu andan günümüze kadar gelen süreçte çeşitli işlevler üstlendiğini, başlangıçta insanların sadece var olmak adına, doğaya karşı korunmak içgüdüleriyle, bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. İnsanlık kendini korumak adına çeşitli lif, bitki, kemik gibi malzemelerle üretirken günlük hayatlarını da devam ettirmek amacıyla çeşitli el sanatları ürünleri geliştirmiştir. "Kısa sürede üretilebilen adeta sonsuz çeşitlilikteki ürünler ile emek-sabır gerektiren ve daha uzun bir üretim sürecine ihtiyaç duyan geleneksel Türk el sanatları ürünlerinin rekabetinden soğuk ve ruhsuz seri üretim tasarımlar maalesef kazançlı çıkmıştır" diye yazan Altıntaş (2016: 158) bu konuda şunları ifade etmektedir:

Nihayet, geleneksel Türk el sanatları ürünlerini, dolayısıyla Türk kültür mirasını yeni nesillere aktarabilecek yeni ustaların yetişmemesi, duvar kilimi dokumacılığı (zilahi), kil ve topraktan yapılan küp (cercelik), yağ kabı imalatı (hızman), tülü dokumacılığı, çakı ve bıçak yapımı, üzerlik tohumundan nazarlık yapımı, keçi postundan namaz seccadesi yapımı, kökboyalı şal yapımı, keçi kılından kilim dokuma (palaz dokumacılığı), saman çuvalı dokumacılığı (haral), çarpama dokumacılığı, oya örücülüğü, vb. birçok geleneksel Türk el sanatının ve tarihi mesleğin ortadan kalkmasına neden olmuştur. (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü 2014: 9-10).

Geleneksel el sanatlarının kaybolma tehlikesiyle karşılaşmasının nedenleri olarak usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülen bu mesleklerde genç neslin ilgisiz kalması ile çırak bulunamaması, bilimsel/teknolojik gelişmeler, popüler çalışma sektörlerinin farklılaşması, köyden kente göçün artması sayılabilir. Geleneksel el sanatları ile uğraşan ustaların proje oluşturma becerisi ve bilgisi de kısıtlı olduğundan bu konularda bir danışmanlık veya destek hizmetini bulamamaktadır. El sanatlarıyla uğraşan küçük esnafın finansman sorunları, kredi alamama, gündelik sıkıntılardan sanatına ve yaratıcılığa yoğunlaşamama, pazarlama ve tutundurma karmaları hakkında bilgi ve beceri sahibi olamama, e-ticaret bilgisizliği, piyasayı istila etmiş olan Uzak Doğu mallarının yarattığı haksız rekabet ortamı, marka yaratamama, orijinallik konusunda tüketiciyi ikna edememe, eğitimsizlik, makine ve teçhizatın eskimesi, kalitesiz hammadde ve üretim, araçların maliyetleri yükselmesi, ustaların sanatsal açıdan gelişme ihtiyacını duymamaları, gelişen teknolojiye uzak olmaları, meslek birliklerinin olmaması ya da etkin çözümler ortaya koymaması bu alanlarda karşılaşılan temel zorluklar olarak sayılabilir.

Geleneksel Türk el sanatlarının yok olmaması ve yöresel sanatkarların ticari sürdürülebilirliğine katkıda bulunması için devletimizin de 2003 yılında Paris'te imzaladığı UNESCO'nun *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ne göre ülkemiz öncelikle, somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini güvence altına almak, belgelendirmek, güncellemek, güçlendirmek ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamak ile sorumludur. Oğuz (2008: 6) bu program sayesinde bir yandan UNESCO somut olmayan kültürel mirasının (SOKÜM) korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük bir deneyim kazanırken, diğer yandan insanlığın somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda duyarlılık kazanmasına yolu açıldığını açıklamaktadır. Bu nedenle, UNESCO'nun SOKÜM'ün korunmasına yönelik çabalarının uzun tarihi içinde bu programın ayrı bir yeri ve önemi var olduğunu belirtmektedir.

Öyleyse küreselleşme rüzgârının hızlı bir şekilde estiği ve ulusal kültüre yöneldiği günümüzde ulusal kültüre, halk kültürüne bilinçle yaklaşma, koruma sorumluluğu her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır (Kolaç, 2009: 19).

Tekstil el sanatları diğer el sanatları ile uğraşan zanaatlar gibi yok olma tehdidi ile yüz yüzedir. İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin getirdiği makineleşme karşısında sanatlı üretimi savunan, ucuz ve kalitesiz seri üretime karşı çıkan ve el sanatlarında fabrikasyon üretimi savunan *Arts and Crafts* hareketi gibi ya da Almanya’da *Bauhaus* öğretisi gibi yaklaşımların günümüzde de sürdürülmesi gerekmektedir. Bu sayede el sanatı eserlerimiz yok olmaktan kurtararak tasarım objeleri haline getirilecek ve kültürel aktarım sağlanacaktır.

3-SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE BOYUTLARI

Sürdürülebilirlik kavram olarak ilk kez 1972 yılında çevre koruma ve bilinçli kalkınma sorunları ile tartışılmaya başlanmıştır. 1987 yılında *Brundtland Raporu*, sürdürülebilirliği tanımlayarak artan tehditlere dikkat çekmiştir. *Rio de Janeiro*’da 1992 yılında düzenlenen *Dünya Zirvesi*’nde *Sürdürülebilir kalkınma* konusu irdelenmiş, katılan ülkelerin atacakları önlemleri belirleyen *Gündem 21 (Agenda 21)* kabul edilmiştir. 2002 yılında *Johannesburg*’da düzenlenen *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi*’nde üç boyutlu bir model olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra kabul eden ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerine sürdürülebilir kalkınma girmiş ve kapsamı giderek genişlemiştir. Esas itibarıyla sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ellerinden almadan, bu neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme sürecidir (World Commission on Environment and Development, 1987). Sürdürülebilir kalkınma genellikle kabul edilen üç boyutuyla tartışılmaktadır; ekonomik, çevresel ve sosyal. Elkington (1998) sürdürülebilir gelişmeyi ekoloji, sosyoloji ve ekonomi -ya da daha bilinen şekliyle gezegen, insan ve kâr (Planet, People ve Profit)- olarak üç boyutta düşünmek gerektiğini vurgulamaktadır. Duxbury ve Gillette (2007) ise sosyal boyutunun kültürel bir boyuta daha evrildiğini belirtir (akt. Reubens, 2017:55). Bu nedenle bu araştırmada sürdürülebilirliğin boyutları ekolojik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve kültürel sürdürülebilirlik olarak kabul edilmektedir.

Sürdürülebilirliğin ilk boyutu olarak ifade edilen ekolojik boyut insanın etkileşim içinde bulunduğu atmosfer, litosfer ve hidrosfer gibi tüm doğal çevrenin canlılığının korunması ve doğal kaynakların israf edilmemesini odak almaktadır. Thorpe (2007:13) “bu kürelerden birinden kullandığımız ve atık haline getirdiğimiz her şey bize diğer küreden geri gelmektedir” diye yazar. Ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik olmayan çevresel kaynakların istismarından kaçınmayı ve yenilemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketilmesini savunmaktadır. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, adaletli ortam yaratarak herkesin üretime katılmasını sağlamak, dezavantajlı grupları da ekonomik hayata katacak tedbirler almayı ifade etmektedir. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını, sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunda ise, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretirmesi, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden haksız rekabetten kaçınması gerekmektedir. Temelde kültürün korunmasıyla örtüşen kültürel sürdürülebilirlik, 1995 yılında UNESCO tarafından sürdürülebilirlikte temel bir boyut olarak önerilmiş ve 2001 yılında Jon Hawkes tarafından dördüncü boyut olarak tanımlanmıştır (Hawkes, 2001). Kültür varlığı, insanlık tarihi boyunca toplumlara ait günümüze ulaşmış eserler ile *somut* ve sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, bilinç, adet ve görenekler ile *somut olmayan* olarak iki kavrama evrilmiştir. Türk el sanatlarının sürdürülebilmesi için sürdürülebilirliğin dört boyutu da katkı sağlayabilmektedir. Ancak bu araştırmada bu durum daha çok geleneksel tekstil sanatları ve kültürel sürdürülebilirlik boyutu açısından incelenmiştir.

4-ELSANATLARININ SÜRDÜRÜLEBİLMESİ İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Tekstil el sanatları kültürel mirası atalarımızdan aldığımız ve torunlarımıza bırakacağımız yaşayan bir gelenektir. İçinde geleneksel zanaatlarla ilgili terimleri, bilgileri, hesaplamaları, reçeteleri, aygıt ve makina ayarlarını barındırır. 21. yüzyılda geleneksel el sanatlarımızın korunması zanaatçının, tüketicinin ve tasarımcının bilinçlendirilmesi, pazarda bir segment oluşturulması, müzelerle ya da kâr gütmeyen organizasyonlar aracılığı ile yürütülmeye başlanmıştır.

El sanatları özelinde yok olmanın nedenlerini irdeleme: Hızlı gelişen teknoloji ve bilimsel araştırmalar, hayatın doğal akışı gereği bazı geleneksel Türk el sanatlarının sürdürülebilirliğini engellemektedir. Günümüzde kullanım alanı olmayan örneğin yorgancılık, kilim dokumacılığı, çarık yapımı gibi pek çok iş, geleneksel zanaat yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Altıntaş (2016:167) bu duruma karşı “çeşitli kamu kaynaklı kredi veya hibe paketleriyle” desteklemeyi önermektedir. Ancak tüm bu ticari sürdürülebilirlik kaybının nedenlerinin irdelenmesi ve bu duruma karşı alınacak önlemlerin belirlenmesi

gerekmektedir.

El sanatı ürünün yöresel turizm objesi haline getirmek: Diğer taraftan son yıllarda, geleneksel el sanatları, turizm endüstrisi ile yoğun etkileşime girmekte ve turistlerin alışverişlerinde özel bir yer tutmaktadır. Turizmin kültürel bakımdan da gelişmesine katkı sunabilecek en önemli desteklerden biri olan geleneksel el sanatları ürünleri, özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren turistik anlamda büyük bir öneme sahip olmuştur. Toplumlar geleneksel Türk el sanatları ürünlerini, özellikle turizm sektöründe değerlendirmek hususunda yoğunlaşmaktadır. Bu yolla geleneksel ürünlerin satış miktarını artırarak, sanatkarların finansal anlamda hayatta kalabilmelerine olanak sağlanması hedeflenmiştir. Her ne kadar bu yönelimin ortaya çıkaracağı olası tehlikelere dikkat çeken görüşler bulunsada dahi (Kahveci,1998:392), son yıllarda ortaya çıkan genel eğitim bu yönde gerçekleşmiştir.

Araştırma projeleriyle el sanatçısını desteklemek: Geleneksel Türk el sanatlarının yok olmasını engellemek ve anılan tarihî meslekleri icra eden sanatkarların ticari açıdan sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak adına, son 10 yılda çok sayıda üniversite, Kamu kurum ve kuruluşları, Kalkınma ajansları vs tarafından pek çok araştırma ve proje yapılmıştır.

Kent müzelerinde el sanatları atölyeleri kurmak: Ebert, Harlow Andersson Strand ve Bjerrehaard (2016:6) tekstil el sanatlarının ve tekstil tasarımının bireyler ve toplumlar üzerinde önemli sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan, kent müzeleri de, geleneksel Türk el sanatlarının yaşatılması ve bu meslekleri icra eden sanatkarların hayatta kalabilmeleri için bir diğer alternatif çözüm yolu olarak önerilmiştir (Mercin, 2004:91).

5-BUNLARIN DIŞINDA TASARIMCININ SORUMLULUĞU NE OLABİLİR?

Resim.1-Yves Saint Laurent tarafından tasarlanan "African" koleksiyonu 1967,(URL1)

Resim.2-Leonard Paris tarafından sunulan etnik şıklık, (URL2)

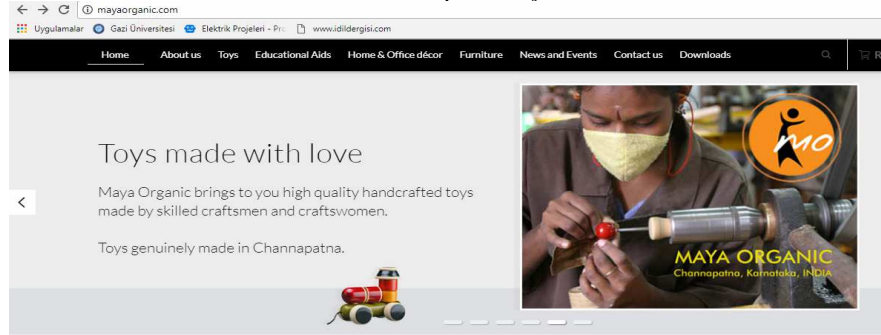
Moda tasarımcıları, sürdürülebilir tasarımın kültürel boyutundan bahsetmeden yıllar önce kaybolan yerel etnik kültürlerden etkilenmiş ve bu unsurları moda sahnesine taşımışlardır. Örnek olarak 1967 yılında Yves Saint Laurent tarafından Mali ve Senegal kültüründen esinlenerek tasarlanan "Afrikalı" (African) koleksiyonu (Resim.1) ya da Leonard Paris'in etnik şıklığı sunan koleksiyonları (Resim.2) gösterilebilir. Bu tarihten sonra her on yılda en az bir kez etnik modanın moda sahnesinde gündeme geldiği görülmüştür. Ancak günümüzde gelinen nokta bireysel moda koleksiyonlarıyla yapılan kültürel yaklaşımdan biraz daha fazlasını gerektirmektedir. Bu gereklilik kültür bilincine sahip tasarımcılar için bir çalışma sahası olarak tanımlanmalı ve hususta düzenlemeler Tekstil Tasarımcısı yetiştiren yüksek öğretim kurumlarının öğretim programlarında yapılmalıdır. Tekstil tasarımı öğretim programlarında kültür ve tasarım tarihine yönelik bilinç derslerinin yapılandırılması Batı tarihi kadar kendi öz tarihini ve kültürünü bilmesini sağlayacağından önemli görülmelidir. Bunun sonucunda yüzeysel bilgilerle değil, arkeolojik araştırmalarla, işlevsel tarihi bilgilerle, müze ve ören yeri gezileriyle bilinçlendirilen tasarım öğrencisi kendi kültürünün ve kendi toplumunun tarihsel ve geleneksel eşyalarına, araç, gereçlerine, kullanım alışkanlıklarına, gelenek göreneklerine, ritüellerine yabancı olmamalı ve bu kültürel unsurları çağdaş tekstil tasarımlarına transfer edecek tasarım araştırma teknikleri konusunda da eğitilmelidir. Bu transfer çeşitli tasarım etkinlikleri, yarışmalar ve projelerle desteklenmeli ve tekstil tasarımcılarının öğrenim hayatları ve sonrasında da bu tarz kültür tabanlı tasarım etkinliklerini sürdürmelerini sağlayacak eğitim öğretim ortamları hazırlanmalıdır.

5.1-Hedef Kitleyi Genişletmek: Günümüzde turistik-hediyelik ürün tasarımları giderek önem kazanmakta ve ürünlerin kalkınmasında çok önemli rol oynamaktadır. Tekstil tasarımcısı mevcut tasarımın farklı formlarda sunulmasına odaklanmak yerine ürünün hedef kitlesini değiştirecek, genişletecek, satış rakamlarında sıçrama yaratacak böylelikle ticari sürdürülebilirliğine katkıda bulunacak fikri bulmaya, yaratmaya odaklanmalıdır. Hedef kitlenin genişletilmesinde internet satış her zaman ilk olarak düşünülmesi gereken önlemlerden biri olmaktadır. Böylece mevcuttan daha fazla müşteriye ulaşmak mümkün olacaktır. Bu duruma örnek olarak yurtdışında yapılan çalışmalar verilmiştir.

Hindistan'ın Karnataka bölgesinde tahta oyuncaklarıyla ünlü kasabası Chennapatna'da bu oyuncak üretim işi sadece bölgeye gelen kişilere satış yapmak amacıyla yerel zanaatkarlar tarafından düdük, çekçek araba, flüt ve oyuncak figürler olarak yapılmaktaydı. *Maya Organic* adlı oyuncak şirketi ile yapılan tasarım çalışmaları sonucunda yerel zanaatkarlara tasarım bilgisi, lake yapma vs. gibi pek çok alanda dersler verilmiş ve daha modern kavramların oyuncaklarda kullanılmasına çalışılmıştır. Açılan internet sitesi ile şirket geleneksel ve yöresel ürünü pazarlamakta aynı zamanda yerel dükkânlarda da yeni üretim biçimiyle bu oyuncaklar zanaatkarlar tarafından satılmaktadır (Bkz. Resim3-5).

Resim.3-Chennapatna oyuncakları

World Class Handcrafted Channapatna Wooden Toys & Decor | Solid Wood Furniture | Maya Organic

(URL3)

Best Sellers - Toys

Resim.4-Maya Organics tarafından geleneksel Chennapatna el sanatının da anlatıldığı internet sayfası (URL4)

Resim.5- Chennapatna oyuncak el sanatının uluslararası satış sitesinden alınan bir göresel (URL5)

5.2-Objenin İşlevsel Değerini Artırmak: Bir tekstil ürününün ticari olarak sürdürülebilmesi pazarda hitap ettiği kitlenin büyüklüğü ile ya da basit olarak satış rakamları ile ilgili olmaktadır. Ticari sürdürülebilirlik olmazsa kültürel değerlerle yüklenen bir tekstil ürününün bir sonraki nesle aktarılması mümkün görülmemektedir. Bu nedenle tekstil tasarımcısının bir ürünün işlevsel değeri konusunda da çalışmalar yapması, hitap edilen kitlenin alışkanlıklarını, bu ürünü ne amaçla kullandığını fonksiyon analizi ve Pazar araştırmaları ile belirlemesi ve bu konularda ürünün işlevsel değerini artırmak ya da yaygınlaştırmak amacıyla çalışması gerekmektedir. Bu konuda aşağıda verilen örneğin incelenmesi uygun olacaktır.

Geleneksel Japon çorapları olarak bilinen tabi, geleneksel Japon getasının içine giyilen parmak bölümü iki parçalı genellikle beyaz olan bir çoraptır. Değişen yaşam şartları sonucunda geleneksel giyimi bırakan Japonlar nedeniyle tabi Japonya'da yok olmakta olan bir el sanatları haline gelmiştir. Ancak Japonya'nın önemli bir hediyeelik eşya mağazalar zinciri Sou Sou adlı butik tasarımcıları tarafından tabi form ve renk olarak yeniden tasarlanmıştır. Japon geleneksel kumaşlarının da beyaz tabi de kullanıldığı ve düz renginden daha farklı renkli cıvıl cıvıl bir forma kavuştuğu görülmektedir. Bu durum diğer üreticilerin de benzer tasarımlar yapmasına neden olunca, tabi altına plastik bir tabanlık eklenerek bir espadril formunda ya da yeniden tasarlanarak bot, spor ayakkabı formunda üretilmiş ve satılmaktadır. Japonya'da *Sou sou* mağazasından sonra, *Madu* ve *Blue & White* mağazaları da dâhil pek çok satış noktasında *tabi sneakers* adıyla yeni bir formda daha fazla müşteri bulmaktadır.

Resim.6-(solda) Geleneksel Japon çorabı tabi (URL6)

Resim.7-(sağda) Formu değiştirilmiş tabilerin mağazada sergilenmesi (URL7)

Resim.8-Espadril formunda (solda), bot formunda (ortada), spor ayakkabı formunda tabi (sağda) (URL7)

5.3-Objenin Tasarım Değerini Artırmak: Tekstil tasarımcısının bir tekstil ürünü konusunda değerlendirme yaparken geleneksel üretim yapan zanaatkârdan daha farklı bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Tekstil ürünü şüphesiz işlevsel olmalı ve kullanıcının ihtiyacını gidermeli, insan yaşantısını kolaylaştırmalı, kısaca işe yaramalıdır. Ancak bunun yanı sıra tasarım değeri de taşınmalıdır. Tasarım bir problem çözme eylemidir. Problemi çözerken optimal kaynaklarla ve rasyonel kararlarla estetik sonuçlara ulaşmanız gerekmektedir. Bununla beraber, tasarımcı kendi tasarımının diğer ürünler arasında farklılaşmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu durumda tekstil tasarımcısı kimsenin düşünmediği detaylar üzerinde durmalı, yenilikçi, güncel uyumlu, teknolojik gelişmelere uyumlu değerli ve özgün bir ürün yaratmalıdır. Ancak bu sayede bu tekstil ürünü tasarım değeri yüksek bir ürün haline gelmektedir. Teknolojik yeniliklerin gündelik kullanımı olan bir ürüne yerleştirilmesi ya da bilimsel bir buluşun bir tekstil ürününde somutlaşması ürünün başarısını artırıcı bir çaba olacaktır. Farklılaşma konusunda teknolojinin ve bilimin yarattığı ortamdan faydalanılması, moda akımlarının aradığı özelliklerle donatılması objenin tasarım değerinin artması ve muadilleri arasında tercih edilmesini artırıcı unsurlar olacaktır.

Tasarımcı Kirsten Scott tarafından Uganda'nın Namutumba bölgesinde Bulange yöresinde sıklıkla kişisel ihtiyacı karşılamak için yapılan geleneksel bitkisel örücülük el sanatıyla uğraşan zanaatkarlara mikro gelişim projesi aracılığıyla yeni ürünler tasarlamaları konusunda öncülük edilmiştir. Renk, form gibi estetik özellikler, pazarlama ve şapka üreticiliği alanında yeni bilgiler verilmiştir. Bu projenin sonucunda daha önceden bir gelir getirmeyen bu el sanatı yöre halkına gelir getirici ekonomik bir faaliyet haline gelmiş, Pidgin şapkaları koleksiyonu olarak sunulmuş ve yörede prestijli yarışlarda ülkenin ileri gelenleri tarafından kullanılan moda bir ürün haline dönüşmüştür (Resim.9-10).

Resim.9-Namutumba 'da yöresel bir el sanatı olan bitkisel örücülük ile uğraşan zanaatkarlar. (URL8)

Resim.10-Pidgin Şapkalar (Pidgin Hats) olarak sunulan koleksiyon (URL9- URL10)

5.4-Objenin Estetik Değerini Artırmak: Tekstil sektöründe üretim maliyetleri arasında yüzde beş oranında yer tutan ve genellikle form, yüzey tasarımı, materyal tasarımı gibi estetik unsurlarla uğraşan tasarım maliyetlerinin pazar payı ve değeri üzerinde etkisinin yüzde yetmiş civarında olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Tekstil tasarımında estetik değeri üzerinde yapılan çalışmalar ürünün daha geniş kitlelerce anlaşılır olmasına ve kabul görmesine yol açacaktır. Tekstil ürününün estetik değerinde ortaya konan geliştirici bir çaba görsel etkinin tekstil ürünün bir kimlik yaratmasında etkili olacaktır. Tekstil tasarımcı toplumun genel geçer estetik değerleri ile tasarım kimliği arasında bir bağ oluşturarak objenin estetik değerinin artırılması için de gayret göstermelidir. Zira sosyologların da belirtmiş olduğu gibi estetik yargılar genellikle kabul edilebilir görsel etkinin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu konuda Desert Crafts projesi verilebilir.

Resim.11-Hindistan'ın Kuchi Bölgesinde geleneksel olarak el tezgahlarında şallar dokunmaktadır (URL11)

Resim.12-Laila Tyabji tarafından giyilen farklı estetik özellikteki sariler görülmektedir (URL12)

Somaiya Kala Vidya kendisine ait Tasarım ve Girişimcilik okulunda yürütmüş olduğu *Bagalkot to Bhujodi* (Bagalkot'dan Bujodi'ye) adında bir proje ile Hindistan'ın Kutch bölgesi'nde genellikle yerel tezgahlarda yünlü şallar dokuyan dokumacıları ve Kuzey Karnataka bölgesinde İlkal Sarileri olarak adlandırılan ipekli sarileri dokuyan yerel Bhujodi dokumacıları bir araya getirmiş ve birbirlerinin ürünlerinin estetik unsurlarından etkilenmelerini sağlamak amacını gütmüştür. Bu proje farklı bölgelerde yerel üretim yapan iki dokumacı grubunun hem birbirlerinden öğrenmeleri, hem de Somaiya tarafından verilen tasarım derslerinden edindikleri bilgileri kullanarak yeni estetik sentezlere varmalarını amaçlamıştır. Bu proje Karnatakalı dokumacıların yeni bir renk paleti ve yerleşim planına kavuşmaları ve Bhujodi dokumacıların da daha önce sarilerde hiç denenmemiş olan renklere ve ekose ve çizgi gibi dokuma unsurlarını kullanmalarına yol açmıştır. Bu iki zanaatkar grubun bir araya gelmesinden ve tasarım unsurlarının bilinçli bir programla öğretilmesinin ortaya koyduğu sinerji ile estetik olarak beğeni toplayan iki geleneksel ürünün farklılaştığını görmekteyiz.

5.5-Objenin Katma Değerini Artırmak: Günümüzde sürdürülebilirlik ve doğa dostu üretim pek çok sektörde olduğu gibi tekstil sektöründe de önemli bir amaç haline gelmiştir.1970 lerin başında ortaya çıkan çevreci hareketin bir sonucu olarak, çevre bilincinin ve bilinçli tüketim konuları tüketiciler açısından önem kazanmış ve sosyal sorumluluk çerçevesinde üretim yapan çevreye karşı duyarlı işletmelerin ürünleri tercih edilmeye başlamıştır. Geçtiğimiz elli yıl içerisinde dünya genelinde tüketicilerin satın alma kararlarında yaşanan bilinçlenme Tekstil gibi atık düzeyi yüksek olan bir endüstride de kendini göstermiştir. Yeşil Tekstiller, Organik Tekstiller, Ekolojik Tekstiller, Ekolojik Tasarım, Çevre İçin Tasarım, Sürdürülebilirlik, Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi [YDD (LifeCycle Assessment LCA)], Sürdürülebilir Tasarım (Design for Sustainability-D4S) gibi birçok kavram tasarımcının etki alanına girmiştir. Tüketicilerin talepleri doğrultusunda ekolojik üretim sürecinde, çevre dostu ham maddeler ve temiz üretim yöntemlerinin seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında; teknolojiyle ayrılmaz bağlantısı olan ve tekstil ürününe artı değer kazandıran tasarımın ekolojik yönünün değerlendirilmesi de göz ardı edilmemelidir. Tekstil tasarımcısının da en önemli sorumluluğu tüm tasarımlarında çevreye zarar veren, doğal kaynakların dikkatsizce kullanımına yol açacak bir tasarım anlayışında olmamaktır. Sorumluluk sahibi ve sürdürülebilirliğe inanan bir tekstil tasarımcısı, hizmet, süreç, ürün tasarımlarında çevre kirliliği konularına duyarlı olmalı ve gezegen için olumlu etkinlikler yapmaya çalışmalıdır. Sürdürülebilirliğin dört önemli unsuru Birey, Süreç, Ürün ve Gezegen (4Ps of sustainability; people, process, product and planet) tekstil tasarımcısının titizlikle düşünmesi gereken unsurlar olmaktadır.

Bununla birlikte yeşil tekstiller ve sürdürülebilirlik kadar tekstil üretimini ilgilendiren bir başka etkinlik de atıkların kontrolü ve geri dönüşümdür. Geri dönüşüm, bir öğeyi alıp onun tekrar kullanımını hedefleyen, onu çöp olarak ayırmaktansa tekrar üretim sürecine kazandıran bir uygulamadır. Bu işlem fiziksel ve/veya kimyasal süreçleri içerebilir. Yukarı dönüşüm atık materyallerin veya kullanılmayan ürünlerin daha kaliteli veya daha yüksek çevresel değerli yeni materyal ya da ürünlere dönüştürme süreci olarak tanımlanmaktadır. Aslında yukarı dönüşüm, karakteristik değeri bozulmadan esnek, kullanışlı forma geri dönen malzemelerin ömrünce tekrarlayabildiği bir süreçtir. 1994 yılında ilk kez Reiner Pilz tarafından

kullanılan yukarı dönüşüm, hem bir ürünü oluşturmak için gereken hammadde gereksinimini azaltmakta hem de ürünlerin kullanımından doğan atık miktarını azaltmaktadır. Tekstil tasarımcısı hem geri dönüşüm hem de yukarı dönüşüm ile ilgili bir bilinç de geliştirebilir. Örneğin kullanılmış bir ürünün parçalanarak yeniden kullanılmasını ya da atıl durumda olan ürünleri hiçbir kimyasal işlemden geçirip parçalamadan malzemenin nitelikleri korunarak daha işlevsel bir ürüne dönüştürme konusunda tasarım pratikleri ortaya koyabilir. Bu duruma örnek olarak Profesör Rebecca Earley in ortaya koymuş olduğu tasarım koleksiyonlar verilebilir.

Resim.13-1999 yılında yapılan projeye ait örnekler (URL13)

Rebecca Earley 2008 yılında bir grup Twice Upcycled garments (İki kez yukarı dönüştürülmüş giysiler) adlı bir koleksiyon oluşturmuştur. Giyildikten sonra hibe dükkanlarına ya da ikinci el dükkanlarına gönderilen tekstil ürünleri üzerinde çalışarak ortaya koydukları yukarı dönüşüm projesinde boyamadan sonra ağartma ya da resist boyama teknikleri kullanılmıştır. Bu projenin ilk yukarı dönüşüm katmanıdır. İkinci yukarı dönüşümde ise bir gömleğin panellerine ayrıldıktan sonra boyanması ve renklendirilmesi ve elyaf ile astarlanması ile mont ya da ceket haline dönüştürülmesi söz konusu olmuştur.

Resim.14-2014 yılında yapılan yukarı dönüşüm projesi örneği (URL14)

SONUÇ

Geleneksel tekstil sanatlarımız bir sonraki nesle aktarılması gereken zengin bir hazinedir, Kültürümüzün, gelenek ve göreneklerimizin en kalıcı belgeleridir. Anadolu'nun her yöresinde üretilen kilimlerde, halılarda, el örgüsü çoraplarda, keçelerde vb. özümüze ait pek çok sessiz yakarış, sembolik anlamlar gizlidir. Bu nedenle kültür mirasımızın bozulmadan korunması yine bizlerin sorumluluğundadır. Tekstil tasarımcısı olarak kültürel farkındalık ve bilişsel hazır bulunuşla tasarımda kültür objelerine, sembollerine, form ve biçimlerine dikkat etmeliyiz. Bu araştırma tekstil el sanatlarının kültürel olarak sürdürülebilmesi için tasarımcı sorumlu bir yaklaşımla kültürün kaynaklarını gelişmenin zararlı etkilerinden korumak amacıyla çalışmalıdır. Sosyal, ekonomik, çevresel sürdürülebilirlik tedbirlerinin yanı sıra kültürel sürdürülebilirlik bir tasarımcının öz benliğini bulmasının, hatta küresel tasarım faunasında özgün olabilmesinin belki de tek anahtarıdır. Bu nedenle kültürel sürdürülebilirlik tasarım paydaşları olan akademi, sektör ve tüketici tarafından dikkatle üzerinde durulması gereken konu olmalıdır. Ancak bu çalışma sürdürülebilir tasarımın sınırlarını, el sanatları alanına taşımakta ve el sanatları alanında etkinlik

gösteren tasarımcının kültürel sürdürülebilirlik anlayışıyla sorumluluğu konusuna dikkati çekmeyi amaçlamakta olduğundan bu amaca hizmet eden küresel örnekler derlenmiştir. Kültürel sürdürülebilirlik yaklaşımıyla tasarım yapmak, tasarımcıya ürünün hedef kitlesini genişletmek, objenin işlevsel değerini artırmak, objenin tasarım değerini artırmak, objenin estetik değerini artırmak ve objenin katma değerini artırmak gibi oldukça önemli görevler yüklemektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, K. M. (2016). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkarlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi. *Bilig*, Bahar 2016, Sayı:77, s.157-182.
- Ebert, C., Harlow, M., Andersson Strand, E. and Bjerregaard, L. (Editors) (2016). *Traditional Textile Craft - An Intangible Cultural Heritage?*. Centre for Textile Research, University of Copenhagen. ISBN 978-87-998798-0-9
- Elkington, J. (1998). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Er, B. ve Hünerel, Z.S. (2012). Bir İletişim Olarak El Sanatları. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), s.169-177
- Hawkes, J. (2001). *The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning*. Champaign, Illinois: Common Ground Publishing.
- Hünerel, Z.S.; Er, B. (2012b). Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), s.179-190
- Kiper, P. (2004). Küreselleşme sürecinde kentlerimize giren yeni tüketim mekânları ve yitirilen kent kimlikleri, *Planlama Dergisi*, Sayı:4, s:14-18.
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Millî Folklor Dergisi*, Cilt:11,Sayı:82, s.19-31.
- Küçükerman, Ö. (1996). *Endüstri Tasarımı / Endüstri İçin Ürün Tasarımında Yaratıcılık*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Mercin, L. (2008). Geleneksel El Sanatlarını Yaşatma Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi: Kent Müzeleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt:7, Sayı:13, s.91-96.
- Oğuz, Ö. (2008). UNESCO ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları. *Millî Folklor*. Yıl 20, Sayı 78, s.5-11
- Reubens, R.(2017). *To Craft, By Design, For Sustainability, Towards holistic sustainability design for developing-country enterprises*. PhD thesis Delft University of Technology, The Netherlands Faculty of Industrial Design Engineering Design for Sustainability Program, ISBN: 978-94-6186-770-4
- Kahveci, M. (1998). 21. yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları. *Folkloristik*, s.387-397.
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/mucella_kahveci_21.yuzyila%20girerken_geleneksel_turk_el_sanatlari.pdf Erişim tarihi:15.03.2018.
- Say, N. (2002). Düz El Dokumalardan Kilimin İlköğretim Programlarında Kullanılması Gerekliliği. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s.195-201.
- Thorpe, A. (2007). *The designer's atlas of sustainability*. London: Island Press.
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*.
URL1-<http://uk.phaidon.com/agenda/design/articles/2017/september/12/no-one-did-africa-like-yves-saint-laurent/> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL2- <https://i.pinimg.com/originals/94/2a/6d/942a6d36b23030e7a60436338523d121.jpg> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL3-<https://www.inrootz.in/mythology-articles-stories/ar296/a-trip-to-the-toy-village-of-channapatna> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL4-<http://www.mayaorganic.com> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL5-<https://www.myriadflavoursoflife.com/2016/04/traditional-indian-toys-and-games.html> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL6- http://www.karankoron.com/images_tabi/tab_i_size.jpg Erişim tarihi: 15.03.2018
URL7-http://www.japan-magazine.jnto.go.jp/en/1511_tabi.html Erişim tarihi: 15.03.2018
URL8-<http://www.startjournal.org/2013/04/opportunities-and-challenges-in-international-craft-collaborations> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL9-
<http://www.ngomaentertainment.com/fashion/designers?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1>
Erişim tarihi: 15.03.2018
URL10-http://makingfutures.plymouthart.ac.uk/media/75821/scott_kirsten_paper.pdf Erişim tarihi: 15.03.2018
URL11- <https://www.eventbrite.com/e/workshop-and-masterclass-on-traditional-kutchi-shawl-weaving-by-vankar-murji-hamir-from-kutch-india-tickets-43491374873>
URL12-<http://theladiesfinger.com/laila-tyabji-sarees/> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL13-<http://www.upcyclingtextiles.net/silence-shirts-2017/> Erişim tarihi: 15.03.2018
URL14- <http://www.upcyclingtextiles.net/#/shanghai-shirt-2014/> Erişim tarihi: 15.03.2018